

ANDERS EN VREEMD INKTVIS? NEE DANK U!

Een aantal jaren geleden at ik tussen de middag op een school. Een van de teamleden hield mij op een gegeven moment een blikje inktvis voor en vroeg of ik ook wat wilde. Ik bekeek het spul in het blikje, rook eraan, roerde er wat in en reageerde: "Nee, dank je."

Ik weet nog heel goed dat ik een grote weerzin voelde, die mij ervan weerhield van dit mij onbekende voedsel te proeven. En dat, terwijl ik bijvoorbeeld wel gekookte en gebakken mosselen lust en gekookte alikruiken (zeeslakken). Waarom wilde ik het niet proberen? Achteraf gezien vind ik het flauw van mezelf. Waarom wel 'ontdekkend leren' en niet 'onbekend eten'? Als je het niet geprobeerd hebt, kun je ook niet zeggen of je het lekker vindt of niet.

Dit artikel gaat over onze houding ten opzichte van 'het vreemde' en 'het andere', over de waarde van verschillen en verscheidenheid, en hoe we hiermee in de school kunnen omgaan. Omgaan met verschillen, of, beter: uitgaan van verschillen, is een centraal principe in Jena-planonderwijs. En daarom ook een belangrijk thema in de wereldoriëntatie.

Aantrekken en afstoten

Tegenover 'het vreemde' en 'het andere' staan mensen meestal nogal ambivalent. Het wekt de nieuwsgierigheid en trekt daardoor aan en tegelijkertijd staan we er dikwijls gereserveerd tegenover. In onze taal is die ambivalentie terug te vinden in spreekwoorden. 'Wat van ver komt is lekker.' 'Wat de boer niet kent, dat eet ie niet.' 'Onbekend maakt onbemind'. Deze ambivalentie is aanwezig in onze relatie met andere mensen, met planten en dieren, dingen en gebeurtenissen. Bij de ene gelegenheid voelen we ons 'als een kat in een vreemd pakhuis', bij de andere 'als een vis in het water'. En ieder mens reageert weer anders. Er zijn mensen die in het algemeen nieuwsgieriger en experimenteler zijn ingesteld en anderen die meer afwachtend en behoudend zijn. Dat geldt ook voor kinderen.

Onvermijdelijke vooroordelen

Bij onze wijze van omgaan met het 'andere' en het 'vreemde' speelt de manier waarop de menselijke geest werkt een belangrijke rol. Onze geest is vanaf het allereerste begin een selecterende en ordenende geest. Dat geldt voor zowel kinderen als volwassenen.

Baby's kunnen al vroeg onderscheid maken tussen een gezicht en andere

indrukken. Ook onderscheiden zij bijvoorbeeld al gauw de stem van de moeder. Jonge kinderen zijn heel selectief in de waarneming. Bepaalde dingen die nog geen betekenis voor hen hebben, merken ze niet eens op. Dat is maar gelukkig ook, anders zou de waarneming een chaotisch beeld van de wereld opleveren.

Voor zowel kinderen als volwassenen geldt dat het waargenomene direct in een bepaalde categorie geplaatst wordt. De eerste categorieën hebben vooral te maken met vertrouwde, veiligheid of het tegenovergestelde daarvan. Later worden, door leerprocessen, categorieën verfijnd en komen er ook andere gezichtspunten dan vertrouwde en veiligheid in beeld. Piaget probeert deze processen te vangen onder twee begrippen:

- Assimilatie, waarbij de kinderen dat wat zij waarnemen inpassen in hun bestaande begrippen en waarden;
- Accommodatie: zodra assimilatie niet meer lukt moet het ordeningssysteem dat de kinderen tot dan toe gehanteerd hebben aangepast worden. Dat betekent meestal dat het kind op een andere manier tegen de dingen gaat aankijken.

Met andere woorden: lukt het niet om waarnemingen in jouw ordeningssysteem van verwerkte ervaringen in te passen, dan ervaar je iets als 'anders' of 'vreemd'. Het verschil

tussen volwassenen en kinderen is dat wij door een 'verfijnder' systeem meer mogelijkheden hebben om die waarnemingen in te passen. Verder hangt het van de persoon af of deze dat 'andere' als bedreigend ervaart. Het 'vreemde' en het 'andere' zijn en blijven echter alleen maar 'vreemd' en 'anders' tegen de achtergrond van het vertrouwde. Zo gezien is er niets verkeerd aan vooroordelen en onderscheid maken (discrimineren). Het wordt pas gevaarlijk als deze worden verbonden met macht, met het veroordelen, achterstellen en onderdrukken van het 'andere' en het 'vreemde'.

De waarde van verschillen

Het is bij dit thema van groot belang hoe je tegen verschillen aankijkt. Beschouw je die als lastig of als in principe verrijkend? Zelf wil ik de nadruk leggen op de rijkdom die ons in die ongelooflijke verscheidenheid in natuur en cultuur gegeven is. Allereerst in de niet-levende natuur: mineralen, kristallen, gesteenten, wolken, landschapsvormen, enzovoort. Verder met name ook in levensvormen in de organische natuur (tot in onze ogen zeer merkwaardige wezens en leefwijzen toe): planten, dieren, het uiterlijk van mensen. Geen organisme is gelijk aan een ander, er is een grote verscheidenheid binnen soorten en tussen soorten.

Geen mens is ook gelijk aan een ander mens. Gelukkig maar, want juist door die verschillen zijn en blijven relaties tussen mensen boeiend. Ook in de culturen van de mensheid bestaat een rijke verscheidenheid aan uitingsvormen, kleding, wijze van wonen en zich voeden, samenleven, gewoonten, rituelen, verhalen, feesten, geloven en dergelijke. Het verloren gaan van die rijke verscheidenheid is in principe een ramp, de wereld wordt op die manier steeds armoediger.

Positief waarderen niet altijd mogelijk

Toch moeten we ook weer niet te romantisch doen over verschillen. Het staat er zo mooi: het positief

waarderen van verschillen. Maar:

- Als je onder de teken zit na een boswandeling en er bestaat daarbij ook nog gevaar van besmetting met de ziekte van Lyme, dan zal de interesse voor de 'vreemde' en 'andere' leefwijze van de teek snel bekoelen;
- Als je haag kaalgevreten wordt door rupsen van een ongetwijfeld fraaie en belangwekkende vlindersoort, dan is er op z'n minst een conflict tussen je boosheid over dat kaalvreten en je belangstelling voor die vlindersoort;
- Als je niet gewend bent aan allerlei geuren van 'exotisch' eten en je woont toevallig in een woning waar in het trappenhuis allerlei voor jou penetrante en onaangename geuren hangen, dan is het niet gemakkelijk om dergelijke verschillen positief te beleven;
- Als je bang bent voor spinnen, slangen en muizen, moet je dat dan ontkennen?
- Als je je een ongeluk schrikt over onverwachte 'vreemde' natuurverschijnselen als bolbliksems is dat een heel natuurlijke/gezonde reactie;
- Als je tot zondebok gemaakt wordt in een klas omdat je op de een of andere manier opvallend 'anders' bent dan de andere kinderen, dan kijk je heel anders aan tegen de positieve waarde van verschillen.

'Anders' en 'vreemd' in de schoolpraktijk

In het onderwijs zou ik er naar streven kinderen speciaal in aanraking te brengen met het 'vreemde' en het

'andere', teneinde hun begrippen en waarderingen uit te dagen, te nuanceren, bewuster te maken. En ook om op z'n minst belangstelling te wekken voor verschillende levensvormen in de natuur en leefwijzen in de cultuur en wie weet zelfs liefde voor zoveel verscheidenheid. Onze multiculturele samenleving geeft daarvoor nieuwe mogelijkheden en gelukkig is er wat dat betreft nog veel te beleven, als je er goed op let. Dit kan een beetje een tegenwicht vormen tegen de vervlakkende krachten die zo sterk in deze wereld werkzaam zijn. Dat betekent niet dat wij alles maar goed en mooi moeten vinden, want niet alle verschillen zijn (even) waardevol en verschillen kunnen bovendien leiden tot tegenstellingen en die weer tot conflicten. Dat betekent ook niet dat we verschillen moeten verabsoluteren, want er zijn, dwars door de verschillen heen, ook veel overeenkomsten: tussen mensen onderling, maar ook tussen mensen en andere levende wezens. Iemand heeft bijvoorbeeld ooit opgemerkt dat alle levende wezens en niet-levende dingen gemaakt zijn van het stof van dode sterren.

Vuistregels

Om met het thema 'Anders' en 'Vreemd' als WO-thema in de groep aan de slag te gaan, is geen sinecure. We noemen enkele aandachtspunten:

- Erken het verschijnsel dat er in eerste instantie vaak afwerend gereageerd wordt op het onbekende: soorten voedsel, bepaalde diersoorten, dingen uit andere cultu-

ren, mensen die er 'anders' uitzien en zich 'anders' gedragen dan wij gewend zijn.

- Geef ruimte en tijd om angsten, aarzelingen en dergelijke te overwinnen. Dring niets op, waak tegen uitlachen door anderen, help bij het verhelderen.
- Stimuleer (binnen voorgaande regel) het uitproberen, het verleggen van de eigen grenzen van dat bepaalde kind. Zorg voor een veilige experimenteursituatie bijvoorbeeld door spinnen in een pot goed te bekijken, op een afstand naar mensen te kijken, in een informele situatie (bijvoorbeeld via spel) met anderen kennis te maken.
- Probeer ook situaties te scheppen waarbij het 'gewone' weer 'vreemd' blijkt te zijn: een vertrouwde plek op het schoolplein nauwkeurig verkennen, dat blijkt vaak een jungle te zijn; een keer in het donker met een zaklantaarn gewapend in de tuin op zoek gaan naar dieren; het tekenen van wolken (indirect bekeken via een spiegel) die voortdurend en snel van vorm veranderen; door een loep naar 'gewone' dingen kijken, enzovoort.
- Probeer het 'vreemde' – mensen, dieren, dingen, merkwaardige verhalen – zolang mogelijk 'vreemd' te laten en laat ze zo in hun eigen waarde. Maak ze niet te snel op de maat van het 'gewone'. Dit gebeurt in de didactiek en in de media maar al te gauw en al te vaak.

Tenslotte, ik denk dat ik, na zoveel jaren, toch maar eens moet proeven hoe inktvis smaakt. ■

"De oplossing die ik uiterst urgent vind is het uitwissen van het systeem van niet-verbonden vakken, een systeem dat doelt op de vitaliteit van ons moderne curriculum. Er is slechts één leerstofgebied voor het onderwijs, en dat is het Leven in al zijn manifestaties".

Alfred North Whitehead